

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI İSLÂM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
CİLT III

International Symposium On Islam And Model
Human

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-27-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal İşler Dairesi
Başkanlığı Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
(0 344 223 76 71)

&

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı
Tel: (0344 300 27 01)–

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCI
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK
Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA
Arş. Gör. Sezai KORKMAZ
Arş. Gör. İrfan KARA

Yayına Hazırlayan

Ömer Yalçın OVA - Mehmet CANLI

Dizgi&Mizanpaj ve Tasarım

Arş. Gör. Sezai KORKMAZ - Arş. Gör. İrfan KARA
Fikir Ajans

ISBN

978-605-4996-62-9 (Tk.) - 978-605-4996-63-6

Basım Tarihi: 2018

Yapım & Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 - 16
www.kahramanmaras.bel.tr

**Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.**

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

ŞEYH EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'YE GÖRE MODEL İNSANIN TEMEL VASIFLARI

Ahmet Emin SEYHAN*

Özet

Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İslâm'ı hayatının merkezine yerleştiren, Kur'ân ve sünnetin ilkelerini kendine referans alan, Yüce Allah'a kulluğu eksiksiz yapmaya çalışan ve O'nun rızasını hedefleyen büyük bir Türk-İslâm âlim ve mutasavvıfıdır.

Bu tebliğde onun model insanın temel vasıflarına işaret ettiği bazı sözleri ele alınmış ve insan-ı kâmil anlayışı değerlendirilmiştir. Nitekim o, öğrencilerine kulluk tecrübelerini anlatarak onların da kemâle ermelerini istemiş, mükemmel insan olmadığını, mü'minin tekâmül sürecinin ölünceye kadar devam ettiğini/ edeceğini, zira nefsin/ şeytanın ayak oyunlarının asla bitmeyeceğini ifade etmiştir.

el-Harakânî'ye göre model insan, Yüce Allah'ı gönülden seven, bu sevgiyi derinleştirmek için çalışan, O'nun rızasını önceleyen, her an Yüce Allah ile olduğunu, O'ndan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilen, sürekli Yüce Allah'ı tefekkür eden, O'nun karşısında acziyetini itiraf eden, O'na dua eden, günahlarına tövbe eden, fenâ makamına erişmek için mücâhedeye devam eden, dünyaya ve içindekilere asla değer vermeyen, amellerine güvenmeyen, yüksek hedeflere odaklanan, din kardeşliğini pekiştirmek için çalışan, emaneti ehline veren, kötülüğe iyilikle mukabele eden, İslâm'ı tebliğ/ temsil şuuruyla hareket eden, sabırlı, çalışkan, güvenilir, dürüst, fedakâr, cömert ve hoşgörülü bir kimsedir.

GİRİŞ

Anadolu'nun manevî mimarlarından Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî (ö. 425/1033), on asır evvel dergâhında binlerce talebe yetiştiren ve insanların gönüllerini Allah ve peygamber sevgisiyle doldurmaya çalışan tahkik ehli bir mutasavvıftır.¹ İslâm'ın müslümanlara sunduğu değerlerin mücessem hâlini yansıtan el-Harakânî, kendisinden sonra gelenlere ilim ve irfan noktasında kaynaklık eden ve düşünceleriyle pek çok kişiyi etkileyen bir âlimdir. Nitekim Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140), Ahmet Yesevî (ö. 562/1166), Hacı Bektâşi Vefî (ö. 670/1271) ve Hacı Bayram-ı Vefî (ö. 833/1429) gibi gönül sultanları onun öğretisini takip etmişlerdir. Gönüller sultanı Mevlânâ (ö. 670/1271), manevî mürşidi kabul ettiği el-Harakânî'den "bilgeler bilgisi" diye söz

* Dr. Öğretim Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmeteminseyhan@gmail.com

¹ Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin hayatıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Attâr, Ferîdüddîn, *Evlîya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul 2007; Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara 2004, s. 29, 32-33, 49; Uludağ, Süleyman, "Harakânî", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 94; Çiftçi, Hasan, "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, s. 29-35; Çelik, İsa, "Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakânî", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 1, s. 80-81; Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı)*, Ankara 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, s. 565-590; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa 2013, Volume 6 Issue 5, s. 1049-1083.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

etmiş, pek çok şeyi ondan öğrendiğini ifade etmiş ve *Mesnevî*'sinde menkıbelerini anlatmıştır. Şems-i Tebrîzî de (ö. 645/1247) *Makâlât* adlı eserinde ondan sitayişle bahsetmiştir.²

Bu tebliğde Kur'ân-ı Kerîm'i ve onu en güzel şekilde tebliğ ve temsil ederek ashâbına örnek olan Hz. Peygamber'in sünnetini kendine referans alan el-Harakânî'nin insan-ı kâmil anlayışı değerlendirilmiştir. Nitekim o; "*Her kim bu kapıya gelirse ekmeğini verin ve adını/ inancını sormayın. Zira Ulu Allah'ın dergâhında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebu'l-Hasan'ın sofrasında ekmeğe yemeye de layıktır*"³ diyerek dili, dini, ırkı, rengi ve mezhebi ne olursa olsun her insana değer verdiğini göstermiş, ömrü boyunca başkalarının kemale ermeleri için çaba sarf etmiştir. el-Harakânî, hayatının merkezine İslâm'ı yerleştirmiş, yeryüzünde barış ve adaleti tesis etme görevinin farkında olmuş, dünyevî makamlara itibar etmemiş, tüm insanları sevgi, şefkat ve merhametle kucaklamış, böylece gerek yaşadığı asırda gerekse sonrasında hem kâmil hem de kemâle erdiren bir insan olarak tanınmıştır.⁴ Bu gönül insanının hayatı incelendiğinde insana insan olma şuurunu kazandıran Kur'ân-ı Kerîm⁵ ve sahih sünneti⁶ çok iyi bildiği, tasavvufî konularda derinleştiği, kendisinden önce yaşamış sûflerin fikirlerinin iyi bir varisi olduğu ve "Horasan Erenleri" diye bilinen kâmil insanların yetiştirilmesine büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Tebliğimizin amacı, Kars'ta medfun bulunan ve Anadolu merkezli medeniyet birikiminin öncülerinden sayılan el-Harakânî'nin insan-ı kâmilin özelliklerini anlatan sözlerini analiz etmek, bu model şahsiyeti ülke ve dünya kamuoyuna doğru tanıtmak, böylece gelecek nesiller için "temel dayanak noktaları" oluşturmaktır.

-
- ² Bkz. Çiftçi, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", s. 565-590.
- ³ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 21.
- ⁴ el-Harakânî'nin muhabbetullah anlayışı ve hakikî âşıklarda bulunmasını tavsiye ettiği özelliklerle ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Düşünce Dünyasında Allah Sevgisi", *JASSS, International Journal of Social Science*, Adıyaman 2016, Spring I, Number: 43, s. 71-89; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'ye Göre Hakikî Âşıkların Temel Özellikleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Denizli 2016, Yıl, 3, Sayı: 5, s. 20-49.
- ⁵ el-Harakânî'nin Kur'ân'a vukûfiyeti konusunda şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664; Koçyiğit, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretlerinin Bazı Âyet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Harakânî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kalkan Matbaacılık, Kars 2012, s. 331-349; Maral, Cüneyt, "Ebu'l-Hasan Harakânî ve Mevlânâ'nın Bazı İşâri Tefsir Örneklerinin Mukayesesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2017, C. 4, Ek Sayı: 1, s. 208-225.
- ⁶ el-Harakânî'nin sünnet anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet'e Bağlılığı ve Hadis Anlayışı", *JASSS*, October 2013, Volume 6, Issue 8, s. 551-588; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, s. 101-126; Kartal, Alparslan, "Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Peygamber Tasavvuru", *KAÜ, SBED*, Bahar, 2015, Sayı: 15, s. 161-175.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Araştırmalarımız neticesinde daha önce el-Harakâni'nin bu yönünü inceleyen başka bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla bu tebliğ hazırlanmıştır. Şimdi el-Harakâni'nin insan-ı kâmilde bulunmasını istediği bazı temel özellikleri inceleyelim.

1. Model İnsan Yüce Allah'ı Gönülden Sever

el-Harakâni; *"Allah Teâlâ, bütün velîlerini (O'nu yegane korumak ve sığınmak bilen kullarını, aşkına) 7 susamış (teşne) olarak getirmiş, susamış olarak götürmüştür (onlar bu dünyada O'na bir türlü doyamamışlardır)"*⁸ diyerek model insanın en temel vasfının Yüce Allah'ı gönülden sevmek olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim o; *"Kalbin nasıldır?" diye soranlara: 'Kırk yıl var ki, kalple arama ayrılık sokmuşlardır'"*⁹ diye cevap vermiş, kalbinin kendisiyle değil her an Yüce Allah ile olduğunu, O'nun sevgisinden başka dünyevî hiçbir sevgiye yer kalmadığını ifade etmiştir. el-Harakâni, Yüce Allah'a duyduğu derin sevgiyi şöyle açıklamıştır: *"Gözümü meşgul etmek için yeryüzünün bütün hazinelerini önüme serdiler. 'Buna böyle şeylere kananlar aldansın!' dedim. O zaman Hak'tan: 'Ey Ebû Hasan! Dünyanın senden alacağı bir nasip yoktur ve iki âlemde de senin için Ben varım!' diye nida geldi"*¹⁰ ve *"Dünyadan el etek çekince bir daha (dünyanın) yanına hiç uğramadım. Bir kere Allah deyince bir daha hiçbir mahlûka dönüp bakmadım!"*¹¹

2. Model İnsan Allah Sevgisinde Samimidir

el-Harakâni; *"Ana yavrusuna defalarca; 'Anan sana kurban olsun' der, ama ölmez. Ancak o sözünde de içtendir"*¹² diyerek gerçek sevgiye dikkat çekmiştir. Nitekim tıpkı ananın evladına olan sevgisi gibi Yüce Allah da kullarını sevmektedir. Dolayısıyla kâmil insan, bu sevgiye layık olmak için kulluğu samimiyetle yapmak ve süreklî Yüce Allah'a şükretmek durumundadır. el-Harakâni; *"Su dışında her şeye yazı yazılır. Eğer deryanın üzerinden geçersen (tüm maddî şeyleri geride bırakır gerçek Allah sevgisine ulaşırsan) kendi kanınla su üzerine (öyle bir) yazı yaz ki, senden sonra gelenler: 'Buradan âşıklar, mestler ve bağıri yanıklar geçmiştir' diyebilsinler"*¹³ derken de "Yüce Allah'ı öyle sev, öyle örnek davranışlar ortaya koy ki, senin bu yolda koyduğun işaretler asla silinmesin, yok olmasın ve başkaları için bir kilometre taşı olsun!" demek istemiş ve sevgisinde ne denli samimi olduğunu göstermiştir.

3. Model İnsan Allah Sevgisinde Derinleşir

el-Harakâni, Allah sevgisinde derinleşmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir: *"İlâhî! Halkı incittiğim (kırdığım) zaman beni görür görmez yollarını değiştiriyorlar. Seni bu kadar çok (günah işleyerek) incittiğimiz hâlde Sen yine de bizimlesin (Sen işte bizi böyle çok seviyorsun ve bu yüzden de bizim Sana olan sevgimiz çok daha fazla*

⁷ Bu tebliğde el-Harakâni'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakâni'nin tespit edebildiğimiz bütün sözleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

⁸ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 623.

⁹ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 623.

¹⁰ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 608.

¹¹ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 608.

¹² Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 623.

¹³ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 626.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

olmalı!)”¹⁴ el-Harakānî’ye göre her civanmert Yüce Allah’ı böyle sevmeli ve bu sevgiyi derinleştirmek için çalışmalıdır. Nitekim o; “Allah’ı sanki biliyormuş veya bilmiyormuşsun gibi vehme kapılarak hayali (taklidi) bir bilgiyle bilmemek gerekir. Allah’ı öyle (yakîn/ kesin) bilmeli ki, hakkında ne bilirsen bil, yine de, keşke daha iyi bilseydim diye söylemeli”¹⁵ diyerek bir mü’minin Yüce Allah’a olan sevgisini sürekli artırmasını ve derinleştirmesini tavsiye etmiştir. el-Harakānî; “Semaları sayar (ibadetlerine güvenir) sonra Allah’ı bilirsen, bil ki yol sana uzaktır. Benim için yol kısalsın istiyorsan yakîn nuruyla (sağlam ve sarsılmaz bir iman, derin bir teslimiyet ve O’nun emirlerine bağlılıkla istikamet üzere) yürü”¹⁶ sözüyle de kalpte bulunan imanı tahkiki hale getirmenin ve Allah sevgisinde derinleşmenin önemine dikkat çekmiştir. Görüldüğü üzere el-Harakānî, model insanı Allah sevgisinde derinleşen, “imanın tadını ruhunda hissedenden”¹⁷ ve her an Yüce Allah ile olduğunu bilen biri olarak tarif etmiştir.

4. Model İnsan Her An Yüce Allah İle Olduğunu Bilir

el-Harakānî; “Herkes Hakk’ın kapısına üşüştü. (Ya) bir şey buldular, (ya da) bir şey istediler. Bazıları istediler, ama bulamadılar. Civanmertlere ise arz edildi (sunuldu) ama kabul etmediler. Ayrıca Ebû Hasan da kabul etmedi. O zaman Ebû Hasan’a: ‘Hudâ dışında her şeyi sana veriyoruz’ diye bir nida (ilham) geldi. (Ben de) dedim ki: ‘Ya İllâhî şu alışverişi ortadan kaldır (artık). Çünkü böyle şeyler (ancak) yabancılar arasında olur; yabancılığı istememek de kıskançlıktandır (Ben Seni öyle seviyorum ki araya böyle şeylerin girmesine asla gönlüm razı değil. Seni her şeyden çok kıskanıyorum. Zira Sen ve ben de iki yabancı değiliz ki! Biz biriz ve birlikteyiz; ben her an Seninleyim!)”¹⁸ sözüyle de model insanı “Yüce Allah’tan bir ruh taşıdığının bilincinde olan ve araya başka araçlar sokmayan kimse”¹⁹ olarak tarif etmiştir.

5. Model İnsan Yüce Allah’tan Geldiğini ve O’na Döneceğini Bilir

el-Harakānî, Yüce Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini bilmeyi şöyle açıklamıştır: “Semadan nida geldi: ‘Ey kulum! Senin aradığın (yol) baştan yok, sonradan nasıl bulunabilir? Bu, Allah’tan Allah’a olan bir yoldur, (Allah’ı bulup tam anlamıyla O’na teslim olmayan, O’ndan bir ruh taşıdığını bilmeyen bir) kul onu bulamaz ki!”²⁰ demiştir. el-Harakānî’nin bu sözü şöyle yorumlanabilir: Gerçek anlamda Yüce Allah’a kul olmayan, Allah’tan geldiğini ve yine O’na döneceğini

¹⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

¹⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 621.

¹⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 626.

¹⁷ “Allah’ı kimi (hakikat arayışında olması nedeniyle) doğru yola ulaştırmak isterse kalbini [O’na] teslim olma arzusuyla genişletir (inşirah verir); kimin de (hakikat arayışına girmemesi ve şeytanların adımlarını takip etmesi nedeniyle) sapmasına izin verirse onun da kalbini daraltır ve sıkıştırır, adeta göklere tırmanyormuş gibi: böylece Allah, inanmayanları dehşete düşürür (pislik içinde/ küfür bataklığında bırakır).” el-En’âm, 6/125.

¹⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 612-613.

¹⁹ Zira âyette de ifade edildiği üzere Yüce Allah insanoğluna çok yakındır ve hiçbir aracının aracılık etmesine gerek yoktur. Bkz. “Doğrusu insanı Biz yarattık ve içindekinin (şeytanî sesin) ona neler fısıldadığını (telkin ettiğini, ilginç öneri ve tekliflerde bulunduğunu, nasıl ayartmaya çalıştığını) çok iyi biliriz: zira Biz insana şahdamarından daha yakınız.” el-Kâf, 50/16.

²⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

idrak etmeyen birisi O'na asla yol bulamaz. Yüce Allah'tan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilen, bütün ruhunda O'nu hisseden Yüce Allah'ı bulur. Bu ise Allah'tan yine Allah'a (O'ndan bir ruh taşıdığına inanan kâmil mü'min kuluna) olan yoldur. Bu sayede Yüce Allah ile model insan arasındaki kurbîyet/ irtibat tamamlanmış olur. el-Harakânî, bu sözüyle Yüce Allah'tan geldiğini bilmenin ve buna inanmanın çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim böyle bir mü'min, geçici dünya hayatına değil kalıcı ahiret yurduna yatırım yapar, baktığı her yerde Allah'ın varlığının ve birliğinin izlerini görür ve sürekli O'nun sıfatlarının tecellilerini tefekküre devam eder.

6. Model İnsan Sürekli Allah'ı Tefekkür Eder

el-Harakânî, model insanın en temel vasıflarından birini "sağlıklı tefekkür" olarak nitelemiş²¹ ve "(Anlaşılmadığımızı düşündüğümüz zamanlar) halkla değil, Hak'la sohbet ediniz (O'nu tefekkür ediniz! O'na dua ediniz ve sürekli O'nu zikrediniz). Çünkü görülmeye de, sevmeye de, naz edilmeye de, hitap edilmeye de, dinlemeye de değer olan Allah'tır"²² demiştir. O, hayatı boyunca böyle hikmet dolu sözler söylemiş, ufuk açan fikirleriyle müslümanların düşünce dünyasını aydınlatmıştır.²³

7. Model İnsan Yüce Allah'ı Zikreder

el-Harakânî, kendisine sorulan, "O'nun adını neyle anmalı?" sorusuna şu cevabı vermiştir: "Bazısı emirle, bazısı nefesle, bazısı sevgiyle ve bazıları da padişah olan korkuyla!"²⁴ Görüldüğü üzere el-Harakânî, Kur'an'da da emredildiği üzere Yüce Allah'ın zikredilmesini²⁵ ve O'nun hiçbir zaman hatırdan çıkartılmamasını tavsiye etmiştir. O, bazılarının bu anmayı "emir" gereği, bazılarının "nefes" gereği, bazılarının O'na duydukları "sevgi" gereği, bazılarının ise "korku" gereği yapacaklarını ifade etmiştir. Ancak kendisi Yüce Allah'ın adını anmayı "sadece O'na duyduğu derin sevgi sebebiyle" yapacağını söylemiştir.²⁶ el-Harakânî; "İlâhî! Dostlarından ismini Sana layık bir şekilde zikreden (benden başka) biri var mı? Varsa, gözlerimi oyup (onun) ayağının altına koyayım. Zamanımızda böyleleri var mı? Varsa canımı onlara feda edeyim! Acaba benden sonra (Seni Sana layık bir

²¹ el-Harakânî'nin tefekküre verdiği önemle ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, s. 2053-2071. Ayrıca bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı", s. 112-113.

²² Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 620.

²³ el-Harakânî'nin felsefi derinlikte yoğunlaşan bazı sözlerine yapılan yorumlarla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Durmuş, Mîtat, "Çağımızın Çıkmazını Sağaltıma Taşınacak Bir Söylem Kaynağı Olarak Ebü'l Hasan Harakânî'nin İnsanî ve Felsefî Dili", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, C. 4, Ek Sayı: 1, s. 60-62.

²⁴ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 635-636.

²⁵ Yüce Allah'ı zikretmenin önemine işaret eden bazı âyetler için bkz. el-Ahzâb, 33/41-42. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/198, 200; en-Nisâ, 4/103; el-Cum'a, 62/10.

²⁶ el-Harakânî'nin sevgi ve merhamet anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Yazoğlu, Ruhattin, "Ebu'l-Hasan Harakânî'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi", *KAÜİFD*, Kars 2014, Sayı: 1, s. 1-10; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2014, Sayı: 2, s. 81-116.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

şekilde zikreden başkaları) olacak mı?"²⁷ derken de talebelerine önemli mesajlar vermiş ve Yüce Allah'ı zikretmelerini öğütlemiştir.

8. Model İnsan Yüce Allah'a Dua Eder

Dua, sıradan bir istekte bulunma hâli değil ibadetin özüdür. Dua, kulluk şuuru, ibadet hazzı ve coşkusu içinde ihlasla yapılması gereken, kulun kendini Yüce Allah'a en yakın hissettiği andır. el-Harakâni; "(Allah) aşk(i) halkın geçemeyeceği deryadan bir nasiptir, canın geçemeyeceği bir ateştir. Öyle bir getiriliş ve götürülüştür ki, kulun bundan haberi yoktur. Bu deryaya konulan bir şeyden geriye yalnızca iki şey kalır: İstırap ve niyaz!"²⁸ sözüyle duanın önemine işaret etmiş ve civanmertlerine dua tavsiyesinde bulunmuştur.²⁹ el-Harakâni; "Biliniz ki, çekinmeden ekmek istediğim kimse meleklerden daha üstündür (Ben Rabbime çok yakınım ve ne isteyeceksem sadece O'ndan isterim)"³⁰ derken de sürekli O'na dua ettiğini ve isteklerini doğrudan ve aracısız Yüce Allah'a ilettiği ifade etmiştir. el-Harakâni'ye göre model insan sadece zor zamanlarda değil her an Yüce Allah'a dua eder ve O'ndan yardım ister. Nitekim o; "Halk dua edip: 'Allah'ım! Üç yerde imdadımıza yetiş: Biri can çekişirken, ikincisi mezarda, üçüncüsü kıyamette' diyor. Ben de diyorum ki: 'İlâhî her zaman imdadımıza yetiş!'"³¹ derken de Yüce Allah'ın yardımına ihtiyaç duyulduğunda değil her zaman dua edilmesini tavsiye etmiştir.

9. Model İnsan Daima Yüce Allah'ın Rızasını Önceler

Bu dünyada mü'minlerin en temel amacı, Yüce Allah'ın rızasını kazanacak işler yapmak, cenneti elde etmek ve cehennemden kurtulmaya çalışmaktır. Mükemmel bir kul olma yolunda ilerleyen el-Harakâni de; "İlahî! Ne olurdu, cennet ve cehennem mevcut olmasaydı (Sen o ikisini hiç yaratmasaydın) da kimin (gerçekten cennet arzusu ya da cehennem korkusu ile değil de sadece Senin rızanı kazanmak için) Allah'a taptığı (kulluk ettiği) belli olsaydı!"³² diyerek kâmil insanların başka şeyleri değil, sadece Yüce Allah'ın rızasını önceleyeceklerini ifade etmiştir. el-Harakâni, Yüce Allah'ı karşılık beklemeden sevdiğini ve O'nun rızasını kazanmayı istediğini ise şöyle açıklamıştır: "Eğer şu peygamberler (gelmemiş olsa), cennet ve cehennem (arzusu ve korkusu) bulunmasaydı (bile), ben Sana karşı yine şimdiki gibi (tam inanmış ve teslim olmuş) olurum; sevgin, emrin (merhametin) ve zatından (yüceliğinden) ötürü (ben yine Seni karşılıksız severdim)!"³³ el-Harakâni; "Allah kalbime seslendi: 'Kulum sana ne lazımdır? İste!' Ben de dedim ki: 'Allah'ım! Senin varlığın yetmez mi ki, başka bir şey isteyeyim?'"³⁴ sözüyle de esas amacının Rabbinin sevgisini, rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak olduğunu belirtmiştir. el-Harakâni; "İnsanlar: 'Allah ve ekmek' diyor, bazıları: '(Önce) ekmek ve (sonra) Allah' diyor. Ben ise: 'Ekmek değil, Allah!', 'Su değil, Allah!', 'Hiçbir şey değil yalnızca Allah!'

²⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

²⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 634.

²⁹ el-Harakâni'nin dua anlayışıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Dualarında Üzerinde Durduğu Ana Temalar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2015, Sayı: 3, s. 88-109; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 2, s. 35-68.

³⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 604.

³¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 638.

³² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 610.

³³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 616.

³⁴ el-Harakâni, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara 1997, s. 47.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

*diyorum*³⁵ sözüyle de sadece Yüce Allah'a güvendiğini ve O'nun rızasını talep ettiğini ifade etmiş, model insanın Yüce Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmasını ve O'nun karşısında aciz ve sınırlı bir varlık olduğunu unutmamasını istemiştir.

10. Model İnsan Yüce Allah Karşısında Aczini Bilir

el-Harakâni, Yüce Allah karşısında aczini bilmeyi çok önemsemiş ve sadece ibadetlerine güvenen ham yobazları şu şekilde eleştirmiştir: *"Amel yapman gerekmiyor" demiyorum. 'Ama yaptığım ameli acaba sen mi yapıyorsun, yoksa sana yaptırılıyor mu?' bunu bilmen (düşünmen) gerekir. Aslında kul Allah'ın sermayesiyle (insana verdiği ömür ve sayısız nimetlerle) ticaret yapmaktadır. (Tüm bu sermayeyi Allah'a verip gittiğinde (öldüğünde) evvel de Allah, âhir de Allah, ortası da Allah'tır. (Sadece O kalacaktır. Öyleyse senin bu ticaretin O'nun sayesinde kâr eder, senin sayende değil. (Bu dünya) pazar(ın)da kendine pay görene (ibadetlerine güvenip şumarana, sınırlı, aciz, zayıf ve Yüce Allah'a borçlu olduğumu unutana) oraya (Yüce Allah'ı hakkıyla bilip O'nu takdir etmeye ve O'na ulaşmaya asla) yol yoktur.*³⁶ el-Harakâni; *"Civanmertlik, üç çeşmeli bir deryadır: Biri cömertlik (mal sevgisini kalpten tamamen atarak Allah yolunda infak etmek); ikincisi (tüm yaratıklara) şefkat (ile karşılıksız muamele etmek); üçüncüsü de halktan doymuş olup Hakk'a muhtaç olmak (insanlara değil, sadece Yüce Allah'a muhtaç olduğunu bilmek)"*³⁷ derken de mahlûkata karşı merhametli, cömert ve şefkatli olmaya, Yüce Allah karşısında da sınırlı ve aciz olduğunu bilmeye ve her zaman günahları için bağışlanma talebinde bulunmaya dikkat çekmiştir.

11. Model İnsan Tövbe Eder

el-Harakâni; *"Yüce Allah sizi temiz olarak (günahsız) dünyaya göndermiştir. Öyleyse siz de huzura günahkâr olarak varmayınız"*³⁸ derken günahlardan sakınmak gerektiğini ifade etmiş, Yüce Allah'ın tövbekârların tövbesini kabul edeceğini, umutsuzluğa kapılmamak gerektiğini ise şöyle açıklamıştır: *"Hangi kapının önünde bir yıl beklersen bekle, sonunda ev sahibi sana şunu der: 'İçeri gir de söyle. (Neden buradasın ve) ne bekliyorsun?' (İşte ey insanoğlu!) Sen de O'nun kapısında elli sene bekle (bakalım). Senin kefilin ben olurum (ki Yüce Allah seni kendi kapısından asla boş çevirmeyecek ve sana istediğini mutlaka verecektir.)"*³⁹ el-Harakâni; *"Tüm ömründe eğer O'nu bir kere (büyük günah işleyerek) incitmişsen tüm ömür boyu (Hz. Âdem gibi pişman olup) ağlaman gerek, şayet (O) affederse bu sefer de: '(Ben) öyle bir Allah'ı nasıl incittim' deyip hayıflanacaksın!"*⁴⁰ derken de günahattan sakınmaya ve samimi tövbeye vurgu yapmış, günahların bağışlanması için sadece Yüce Allah'tan mağfiret dilenmesini ve O'na kulluk edilmesini tavsiye etmiştir.

12. Model İnsan Yüce Allah'tan Hayâ Eder

el-Harakâni, gerçek sevgiyi ve saygıyı şöyle tarif etmiştir: *"Bir zamanlar, 'Acaba (Yüce Allah'ı) temaşa etmeye) benden daha çok arzulu birisi var mıdır?' diye düşünmüştüm. Bunun üzerine Hak Teâlâ, O'nu arzu edenleri göreyim diye içindeki gözü açtı (bir de ne göreyim herkes Allah'ı temaşa etmeyi istemekte.) Bu sefer de kendi arzundan utandım. (O zaman) istedim ki, civanmertlerin aşkını şu halka*

³⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 614.

³⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

³⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 622.

³⁸ el-Harakâni, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 56.

³⁹ el-Harakâni, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Kantarcı, s. 55.

⁴⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 629.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

göstereyim (gerçek aşk nasıl olurmuş bir anlaşılar.) Böylece bir kimse Mâşukumu görünce, ona: 'Seni seviyorum demekten hayâ ediyorum' demedikçe bir aşkın aşk olmayacağını halk bilsin!⁴¹ el-Harakânî'nin bu sözleri, kalbindeki Allah sevgisinin büyüklüğünü ve O'na duyduğu derin saygıyı göstermektedir. Nitekim ona göre model insan, sevdiğine onu sevdiğini söylemekten hayâ eder; sevdiğine o kadar büyük değer verir ki "Acaba ben onu sevmeye layık mıyım?" diye kendi kendini sorgular. Görüldüğü üzere el-Harakânî, Yüce Allah'ı tarifi imkânsız duygularla sevmekte, O'na derin bir saygı duymakta/ beslemekte ve fenâ makamına erişmeye çalışmaktadır.

13. Model İnsan Fenâ Makamına Erişmeye Çalışır

el-Harakânî, fenâ makamına ulaşma konusunda şunları söylemiştir: "*Hak Teâlâ, kulunu halk içinde tuttuğu sürece o kulun (aklı) fikri (ister istemez) halktan ayrılmaz. (Ama o kulun kalbini tasfiye ve nefisini tezkiye hususunda gösterdiği kararlılığa bakarak) gönülünü halktan (onların takdir ve övgüsünden) ayırınca da artık onun fikrine Allah'ın mahlûku (hiç) gelmez, fikri (düşüncesi) Allah ile olur. Daha açıkçası kalbinde (Allah'tan başka hiçbir) fikir kalmaz.*"⁴² Bu nedenle olsa gerek el-Harakânî; "*Allah'tan Allah'a bakan halkı görmez*"⁴³ demiştir. Yani; Yüce Allah'ı arayan O'nu bulduğunda her şeyi Allah olarak görür, O'nda fâni olur ve gözü O'ndan başka hiçbir şeyi görmez. Nitekim el-Harakânî'ye göre sâlik, kendisini Allah ile beraber hissederse buna "vefâ", Yüce Allah'ı kendisiyle birlikte bilirse buna da "fenâ" denir.⁴⁴ Pek tabiidir ki böyle bir seviyeye ulaşmak ancak "İslâm'ı hayatının merkezine yerleştirmekle, nefsi kötülüklerden arındırmakla,⁴⁵ Yüce Allah'a derin bir sevgiyle bağlanmakla, O'nda fâni olmayı arzulamakla ve geçici dünya hayatının güzelliklerini elini tersiyle itmekle" mümkün olabilir.

14. Model İnsan Dünyaya ve İçindekilere Değer Vermez

el-Harakânî, model insanların Yüce Allah dışındaki şeylere itibar etmeyeceklerini, bu dünyada bir garip gibi yaşayacaklarını, dünyayı "kesben değil kalben" terk edeceklerini şöyle ifade etmiştir: "*Derviş o kimsedir ki, ne dünyası vardır ne de ahireti. Ayrıca bunlara rağbeti de yoktur (o sadece Allah'ı sever). Zira dünya ve ahiret gönülde yer verilmeyecek kadar değersiz şeylerdir.*"⁴⁶ "Dört yüz kişinin gariplerden olduğu bana bildirilince: 'Bunlar kimlerdir?' diye sordum. (Ve bunları aramak amacıyla) gide gide bir deryanın ortasında bir nura ulaştım. Gördüm ki, (gerçek) garipler (kâmil insanlar) Allah'tan başka kimseleri olmayanlarımı!"⁴⁷ el-Harakânî, bu sözleriyle model insanın dünyaya ve içindekilere değer vermeyeceğini, başkalarının takdirini önemsemeyeceğini ve manevî tekamüle devam edeceğini belirtmiştir.

⁴¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 613.

⁴² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 620.

⁴³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 619.

⁴⁴ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 630. Ayrıca bkz. Kara, Mustafa, "Fenâ", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 334.

⁴⁵ el-Harakânî'nin nefsi tezkiye metodu ve nefis tezkiyesine yaklaşımıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefsi Tezkiye Metodu", *Turkish Studies*, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, s. 1335-1359; Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 1, s. 1-32.

⁴⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 622.

⁴⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 607.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

15. Model İnsan Başkalarının Övgülerini Önemsemez

el-Harakâni, hayatı boyunca doğru bir İslâm anlayışını ikâme etmek için çalışmış ve model insanın başkalarının övgüsüne ihtiyaç duymayacağını şöyle açıklamıştır: “*Kalplerin en aydını, içinde halkın (takdirinin ve alkışının) yer almadığı kalptir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk (insanlara gösteriş yapma ve övgü bekleme) düşüncesinin olmadığı ameldir. Nimetlerin en helali, kendi emeğinle (alın terinle) kazandığıdır. Arkadaşların en iyisi ise, Hak ile birlikte (Allah yolunda, O'nun rızasına ulaşma derdinde) olandır.*”⁴⁸ el-Harakâni, bu sözle insanların takdir ve övgüsünden ziyade Yüce Allah'ın ne dediğine bakmanın ve mükâfatı sadece O'ndan beklemenin önemine vurgu yapmıştır.

16. Model İnsan Amellerine Güvenmez

el-Harakâni; “*Amel arslan gibidir, kolunu bükünce (büküp oturunca) tilki oluverir (küçülür)*”⁴⁹ sözüyle amelin her ne kadar insana büyük gibi görünse de ona güvenilmemesi gerektiğini, çünkü amelin büyük gibi görüldüğünü ve birçok insanı rahatlıkla aldatabildiğini ifade etmiştir. el-Harakâni; “*Derya görününce ona ait muamelelerin (amellerin) hepsi, bu arada civanmertler batarlar. Zaten civanmertlik kendi filini (amellerini) görmemek (onlara değer verip güvenmemek)tir*”⁵⁰ sözüyle de amellere güvenmenin doğru olmadığına dikkat çekmiştir.⁵¹ Nitekim ibadetlerine güvenen kimseler kendilerini çok beğenir, diğer insanlara tepeden bakar, cenneti hak ettiklerini düşünerek gaflete düşer ve böylece Yüce Allah'tan giderek uzaklaşırlar. Zira kendini beğenen ve ibadetlerine güvenen bu tür kimseler, aşağılık kompleksinin bir sonraki aşaması olan kibir seline kapılıp sürüklenir, şeytanların elinde oyun ve eğlence aracı olmaktan kurtulamaz ve nihayet ahiretlerini mahvederler.

17. Model İnsan Yüksek Hedeflere Odaklanır

el-Harakâni; “*İlâhî! Şu halk başlarını yakalarından nasıl çıkarmışlarsa, beni de başımı yakamdan çıkmış hâlde onlara gösterdin. Şayet (hakikatte) başımı hangi yakadan çıkardığını (ulaştığım makamları) onlara gösterseydin acaba ne yaparlardı?*”⁵² derken de öğrencilerini çok yüksek hedeflere yönlendirmiştir. O, Yüce Allah'a olan derin sevgi ve bağlılığı sonucu öyle ulvî makamlara ulaşmıştır ki, sıradan insanların bunu anlayabilmesi nerdeyse imkânsızdır. el-Harakâni, bu sözle civanmertlerine “Yüce Allah ile irtibatlarını nasıl sağlamlaştıracakları konusunda hedef göstermiş” ve böyle bir söylemle meramını/ duygularını anlatmaya çalışmıştır. Nitekim el-Harakâni; “*Dikkatli ol! İblis'in şerrinden emin olamazsın, çünkü o yedi yüz düzeyde marifetten söz eder*”⁵³ derken de İblis'in sadece zina, içki, kumar, yalan, iftira, gıybet, cinayet, uyuşturucu ve benzeri büyük günahlarla değil, “marifetle” bile insana tuzak kuracağını, bu nedenle insanoğlunun çok dikkatli olması gerektiğini ifade etmiştir. el-Harakâni; “*Üç şey dışında her şeyi nihai noktasına kadar biliyorum. (Ancak) nefsin (şeytanın) oyunlarının nihai noktasını, Mustafa'nın sahip olduğu*

⁴⁸ Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds*, (Nşr.: Mehdî-yi Tevhîdi Pûr), İntişârât-i Kitâbfulûşi-yi Mahmûdî, Tahran, 1336, s. 299'den naklen bkz. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni*, s. 35.

⁴⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 627.

⁵⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 625.

⁵¹ el-Harakâni'nin amellere fazla güvenmeme tavsiyesiyle ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, “Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Nefsi Tezkiye Metodu”, s. 1352-1353.

⁵² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 617.

⁵³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 623.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

*derecelerin nihai noktasını ve marifetin nihai noktasını bilmiyorum*⁵⁴ diyerek nefsi/ şeytanı yenmenin o kadar kolay olmadığını, onun tuzaklarının sayısız olduğunu, hile, desise, kurnazlık, ayartma ve hainlikte sınır tanımadığını, kimsenin nefsinden emin olmaması ve onunla mücadeleye hayat boyu devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

el-Harakānî; *"Geceleri uyumamam, gündüzleri yememem ve eğlenmemem gerek! Yoksa menzile ne zaman varabilirim?"*⁵⁵ derken de nefis/ şeytanla mücadelenin sürekli olması gerektiğini, varılacak menzilin çok uzun, ömrün ise kısa olduğunu, yüksek hedeflere odaklanan bir mü'minin vaktini boş şeylerle tüketemeyeceğini belirtmiştir. Zira mü'min olmak sorumluluk almak ve bu mesuliyetin hakkını tam anlamıyla vermek demektir. el-Harakānî; *"Şeriat'ten marifete kadar yedi bin, marifetten hakikate kadar yedi yüz bin, hakikatten sarayın açılmasına kadar bir milyon derece var. Her bir derece için Nûh'un ömrü gibi (uzun) bir ömür, Muhammed'in sefası gibi bir sefa (safiyet, arı-duru bir hâl) gerekir"*⁵⁶ derken de kat edilecek mesafelerin çok olduğunu ve tekâmülün devam ettiğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere el-Harakānî, Yüce Allah'ı doğru tanımak, O'nu hakkıyla takdir etmek, yüksek manevî derecelere ulaşmak amacıyla talebelerinin önüne yüksek hedefler koymuş ve onları çalışmaya teşvik etmiştir.

18. Model İnsan Çalışkandır

el-Harakānî; *"Üç zümre için Allah'a yol vardır: Mücerred ilimle (uğraşan âlim), hurka ve seccade ile (sûfi) ve kürek ve elle (çalışan işçi); yoksa boş duran nefis insanı helak eder"*⁵⁷ derken çalışmaya ve üretmeye dikkat çekmiş, hedefi olmayan ve boş şeylerle meşgul olan kişiyi şeytanın ve şeytanlaşmış insanların helak edeceğini ifade etmiştir. el-Harakānî, bir insanın üzerine farz olmayan şeylerle vakit öldürmesini doğru bulmamış ve *"İlimden sana ne kadar lazımsa o kadarını al. İbadetten de Şeriat senden ne kadarını istiyorsa o kadarını yap. Ama sana asıl lazım olan şudur: Sabahdan akşama kadar insanların razı olduğu, olacağı bir işte ol! Akşamdan sabaha kadar da Hak'ın memnun olacağı bir işte ol!"*⁵⁸ demiştir. el-Harakānî, bu sözleriyle çalışıp üretmenin önemine dikkat çekmiş; *"Nimetlerin en helali, kendi emeğinle (alın terinle) kazandığıdır"*⁵⁹ diyerek alın teriyle yapılan çalışmaya ve helal kazancın önemine özellikle vurgu yapmış, insanları ellerinin emeğini yemeye davet etmiştir. el-Harakānî, *"İş kendilerinden el çekmedikçe (ölüm onlara gelinceye kadar), civanmertler işten (görev ve sorumluluklarından asla) el çekmez"*⁶⁰ diyerek sürekli aktif ve dinamik olmayı tavsiye etmiştir.

19. Model İnsan Doğru, Dürüst ve Güvenilirdir

el-Harakānî; *"Abası (elbisesi) olan çoktur. (Oysa) kalp doğruluğu gerekir. Elbisenin (cübbenin) ne faydası olur? Çul giymek ve arpa yemekle adam olunabilseydi eşeklerin de adam olmaları gerekirdi"*⁶¹ diyerek kılık kıyafeti düzgün ama özü ve sözü bir olmayan kişinin kâmil mü'min olamayacağını söylemiştir. el-Harakānî; *"Allah kuluna, imandan sonra (tezkiye olmayı başarmış) temiz yürek ve*

⁵⁴ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 602.

⁵⁵ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 632.

⁵⁶ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 633. Benzer bir sözü için bkz. el-Harakānî, *Nâru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 258.

⁵⁷ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 628; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni*, s. 44.

⁵⁸ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 625-626.

⁵⁹ Câmî, *Nefehâtu'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds*, s. 299'den naklen Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni*, s. 35.

⁶⁰ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 629.

⁶¹ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 628.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

(her zaman hakkı söyleyen ve Allah'ı anan) doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihlas etmemiştir.”⁶² derken de doğru sözlü olmanın önemine işaret etmiştir. Sarsılmaz bir iman, temiz bir kalp ve doğru sözlü olmak ancak bu uğurda/ yolda gösterilecek azim ve kararlılıkla elde edilebilir.

20. Model İnsan Yiğit ve Kahramandır

el-Harakâni, “(Ey civanmertler!) Allah'ın Arş'ı (emanet, tebliğ vazifesi) sırtımıza konulmuştur (zira müslüman olmak sorumluluk almaktır). Ey civanmertler! Yük ağırdır, cehd edin (üstün gayret gösterin) ve yiğitçe davranın!”⁶³ derken civanmertlerine yiğitlik aşılamış, onları vazifelerini en güzel şekilde yapmaya teşvik etmiş, kendisi de yetmiş üç yaşında Allah yolunda kahramanca savaşırken şehit düşmüştür.⁶⁴

21. Model İnsan Sabırlıdır

“Bir Kurban Bayramı günü el-Harakâni'nin oğlunu öldürerek kesik başını evinin bahçesine attıkları zaman onun şu rubâiyi söylediği haber verilmektedir. 'Haşa ki Senin hükümüne karşı isyan/ figan edeyim yahut Senin (rızanın) hilafına bir nefes alayım. Bana yüz göz bebeği (oğlum, yavrım) daha lazımdır, Ta ki böylesi bir günde, Sana kurban edeyim.’”⁶⁵ el-Harakâni, evlat acısı gibi büyük bir imtihanı derin bir teslimiyet ve sabırla karşılamış, asla isyan etmemiş ve yüz oğlu bile olsa hepsini Allah yolunda kurban edeceğini söylemiştir. Nitekim model insan da karşılaştığı sıkıntılara sabırla katlanır, hayatının her anında Allah'tan yana bir bilinç ve duyarlılık içinde olur ve tüm mahlûkata merhametle muamele eder.

22. Model İnsan Merhametlidir

el-Harakâni, insan-ı kâmilin evrendeki tüm yaratılmışlara merhametle davranacağını şöyle ifade etmiştir: “Varlıklara (tüm mahlûkata) karşı merhameti olmayan kişi Allah sevgisini kalbinde taşıyamaz.”⁶⁶ el-Harakâni, bu sözle kâinatta mevcut her varlığı karşılık beklemeden sevmeyi ve onlara iyi davranmayı tavsiye etmiştir. Zira gerçek anlamda sevgi, hoşgörü ve empatiyi içselleştiren bir birey, farklı inanç ve görüşten insanları sevebilir, çok kültürlü bir toplumda barış ve huzur içinde yaşayabilir, örnek davranışlar sergileyerek o insanların gönülünü kazanabilir ve tüm insanlığın yararına kalite mal, hizmet, ürün, bilgi ve değer üretebilir.⁶⁷ el-Harakâni, bu sözle tüm insanlara merhamet beslediğini, onların dertleriyle dertlendiğini ve takipçilerinden de aynı tavrı beklediğini ifade etmiştir.

⁶² Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 628.

⁶³ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 603.

⁶⁴ el-Harakâni'nin şehitlik anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2014, Sayı: 1, s. 135-168.

⁶⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni*, s. 54.

⁶⁶ Şeyh Ebu'l-Hasan Harakâni, *Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakâni Derneği Yay., Ankara 2004, s. 247.

⁶⁷ el-Harakâni'nin bu konularla ilgili bazı tavsiyeleri için şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i 'ani'l-Münker Anlayışı”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 10/6, Spring 2015, p. 815-832.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

23. Model İnsan Şükredendir

el-Harakānî, bir gün civanmertlerine hitaben şöyle söylemiştir: “Âdem (a.s.) zamanından şu ana, şu andan kıyamete kadar şeyhlere yaptığı iyiliği yalnızca sizin şeyhinize, müritlere yaptığı iyiliği de yalnızca sizlere yapmıştır. Her gün akşam namazında Allah'ın huzurunda nefis muhasebesi yapmazsam o gece rahat edemem!”⁶⁸ el-Harakānî, bu sözyle verilen nimetlere şükretmenin önemine dikkat çekmiş ve civanmertlerinden de sürekli şükür hâlinde olmalarını istemiştir.

24. Model İnsan Fedakârdır

el-Harakānî'nin şöyle dediği nakledilmektedir: “İki kardeş vardı bir de anaları. Her gece (nöbetleşerek) kardeşlerden biri annenin, diğeri Allah'ın hizmetiyle (ibadetle) meşgul olurdu. Allah'ın hizmetiyle meşgul olan kardeş, Rabbine hizmet ettiği için memnundu, kardeşine: ‘Bu gece de Allah'a hizmet etme hakkından benim için feragat et (sen anamıza bak, ben ise ibadete devam edeyim)’ dedi. (Kardeşi de onun bu teklifini kabul etti. İbadet yapmayı seven kardeş) o gece Allah'a hizmet yolunda başını secdeye koydu ve bir rüya gördü. (Rüyasındaki) bir ses: ‘Kardeşini affettik, seni de onun hatırına bağışladık’ dedi. O: ‘Ama ben Allah hizmetindeyim, o ise anne hizmetinde; beni onun ameli sayesinde mi bağışlıyorsunuz?’ dedi. Ses: ‘Evet öyle; zira senin yaptığın işe (ruhbanlığa) Bizim ihtiyacımız hiç yok, oysa kardeşinin yaptığı hizmete annenin mutlak ihtiyacı vardır’ dedi.”⁶⁹

el-Harakānî, ibadetin önemini kabul etmekle beraber, muhtaç insanların yardımına koşmayı, nafile namaz, oruç, hac ve zikir gibi bireysel ibadetlerden çok daha önemli görmüştür. Bu durum, onun farz veya nafile ibadetleri küçük gördüğü veya yapılmasını istemediği anlamına gelmemekte, tam tersine onun “fedakârlık anlayışı” hakkında bir fikir vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de cihada katılmak için kendisinden izin isteyen bir sahâbiye anne ve babasının hizmetinde olmasını tavsiye ederek izin vermemiştir.⁷⁰ Görüldüğü üzere el-Harakānî, bu tavrıyla “önem ve öncelik” gibi bir ayrıma gitmiş, Hz. Peygamber'in sünnetinin arkasındaki maksadı doğru anlamış ve daha önemli işlere daha fazla zaman ayrılması gerektiğini söylemiştir. Bu nedenledir ki el-Harakānî, sadece bireysel ibadetleri yeterli görmemiş, hem toplumun hem de insanlığın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler yapılmasını ve insanların gönüllerine girilmesini tavsiye etmiştir.

25. Model İnsan Cömerttir

“el-Harakānî, Sultan Mahmud'un bana öğüt ver' demesi üzerine ona şöyle demiştir: ‘Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazı cemaatle kıl, cömert ol, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster!’”⁷¹ el-Harakānî, bu sözyle Kur'an'ın da üzerinde ısrarla durduğu cömertliği⁷² Sultan Mahmud'a hatırlatmıştır. Nitekim cömertlik, el-Harakānî'nin savunduğu temel ahlâkî değerlerin/ prensiplerin başında gelmekte olup mahından infak eden cömert birisi, kâmil insan olma yönünde daha hızlı mesafe kat eder.

26. Model İnsan Tevazu ve Hoşgörü Sahibidir

⁶⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 603.

⁶⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 600. Ayrıca bkz. el-Harakānî, *Nûru'l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 261-262.

⁷⁰ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, 21/Cihâd, 2 (IV, 191-192).

⁷¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, s. 598-599.

⁷² Yûsuf, 12/88; en-Nahl, 16/90; el-Hadîd, 57/11, 18.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

"Nakledildiğine göre el-Harakānî, kendisine yaptığı ziyareti tamamlayan Sultan Mahmud'u yolcu ederken ayağa kalkıp onu kapıya kadar uğurlamıştır. Bu duruma şaşırarak Mahmud şöyle demiştir: 'İlk defa geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hâl neydi? Bu ikram nedir?' el-Harakānî ise: 'Önce sultanlık gururu ve bizi imtihan için gel(miş)din, şimdi gönül kırıklığı ve dervişlik hâli ile gidiyorsun ve dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıdamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için ayağa kalkmamıştım, şimdi ise derviş olduğun için (Allah karşısındaki acziyetini fark edip, mütevazı olmaya karar verdiğin ve öyle davranmaya başladığın için) ayağa kalkıyorum' demiştir."⁷³ el-Harakānî, bu sözüyle öğrencilerine tevazu ve vakar içinde olmalarını, yolda yürürken bile tevazuyla yürümelerini tavsiye etmiştir. Nitekim o, hayatı boyunca bu âyete uygun davranmış, kendisine tevazu gösterenlere tevazuyla mukabele etmiş ve şahsına yapılan kötülükleri iyilikle def etmesini bilmiştir.

27. Model İnsan Kötülüğe İyilikle Mukabele Eder

el-Harakānî; "Bir mü'mini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse, o gün akşama kadar Peygamberle (s.a.v.) yaşamış (gibi) olur. Eğer mü'mini incitirse Allah onun o günkü ibadetini kabul etmez"⁷⁴ diyerek talebelerine insanları incitmemeye, kötülüğe iyilikle mukabele etme tavsiyesinde bulunmuştur. Zira el-Harakānî, İslâm kardeşlik bağlarının⁷⁵ çok güçlü olması gerektiğinin bilinciyle bu sözü söylemiştir. Bir başka sefer ise; "İnsanlar üç zümredir. Biri incitmediğin halde incinir, diğeri incitirsen incitir. Üçüncüsü incitsen de incitmez"⁷⁶ diyerek adeta, "işte kâmil bir mü'min böyle olmalı, din kardeşlerinin hatalarını abartmamalı, onlardan gelen bazı sıkıntılara katlanmalı, incinse de incitmemeli, kardeşlerinin ayıplarını örtmeli ve affa sarılmalıdır" demek istemiştir.

28. Model İnsan Ehliyete ve Liyakate Önem Verir

el-Harakānî, henüz nefsinin tezkiye etmeyi başaramamış bazı kıskanç kimselerin mürşit sıfatıyla ortaya çıkarak insanlara nasihat etmeye kalkışmalarını doğru bulmamış ve onları şöyle uyarmıştır: "Naklederler ki, şeyhin yanına gelen birisi: 'Destur ver de halkı Hakk'a davet edeyim' dedi. Şeyh (el-Harakānî): 'Halkı kendine davet etme halin son bulmadıkça asla!' dedi. Adam: 'Ey Şeyh! Halkı kendine ve nefsinde davet mümkün mü?' diye sordu. Şeyh dedi ki: 'Evet evet! (Bu işi daha güzel yapan) başka birisi davet eder de, bu davet senin hoşuna gitmezse, bu başkalarını kendine davet etmiş olmanın nişanı olur!'"⁷⁷ el-Harakānî, bu sözüyle de emaneti ehline verme duyarlılığına sahip birisi olarak fazilet, ehliyet ve liyakat esaslı görevlendirmeye dikkat çekmiş, işlerin ehil olanlara tevdi edilmesini istemiş ve "sahte şeyhler/ mürşitler/ gavslar/ kutuplar/ velîler/ hocalar/ din adamları" konusunda müslümanları uyarmıştır.

⁷³ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 599.

⁷⁴ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 628.

⁷⁵ İslâm kardeşlik bağlarının güçlendirilmesiyle ilgili şu âyetlere bakılabilir: "...Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz..." Âl-i İmrân, 3/103. "Öyleyse, Allah'tan yana bilinç ve duyarlık içinde olun; aranızda kardeşlik bağlarınızı canlı tutun..." el-Enfâl, 8/1. "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin..." el-Hucurât, 49/10. Ayrıca bkz. et-Tevbe, 9/11; el-Ahzâb, 33/5.

⁷⁶ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 631.

⁷⁷ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 598.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

29. Model İnsan Din Kardeşlik Bağlarını Koparmaz

el-Harakānî şöyle demiştir: “Allah Teâlâ; ‘Şu civanmertlerin sohbetine karşılık ne istersin?’ diye (bana bir soru) sorsa (ben) yine bunları (civanmertlerimle sohbet etmeyi) isterim’ derim.”⁷⁸ el-Harakānî, talebeleriyle Hz. Peygamber’in Ashâb-ı Suffe⁷⁹ ile yaptığının benzerini yapmış ve onların eğitimiyle yakından ilgilenmiştir.⁸⁰ el-Harakānî, bu konuda da Hz. Peygamber’i kendine örnek almış, ilimle meşgul olmuş, üstatlarından öğrendiklerini civanmertlerine öğretmiş ve müslümanlar arasında kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek için çalışmıştır. O, bu sözleriyle mü’minleri Allah yolunda üstün gayret göstermeye davet etmiş, bilgi edinme amaçlı yapılan ders, sohbet, mütalaa, münazara, müzakere ve münakaşaların önemine işaret etmiş ve İslâm’ın doğru anlaşılması ve tanıtılmasının ne denli önemli olduğunu altını çizmiştir.

30. Model İnsan Tebliğ Şuru ile Hareket Eder

el-Harakānî, etrafındaki bazı insanların Yüce Allah’a şirk koşmalarına çok üzülmüş, herkesin İslâm’ın emir ve yasaklarını uygulayarak cennete girmesini arzulamış⁸¹ ve bu isteğini şöyle dile getirmiştir: “(Ey civanmertler!) Allah’ın Arş’ı (emanet, tebliğ vazifesi) sırtımıza konulmuştur (zira müslüman olmak sorumluluk almaktır). Ey civanmertler! Yük ağırdır, cehd edin (üstün gayret gösterin) ve yiğitçe davranın (cesur ve metanetli olun, İslâm’ı tebliğ ve temsilden asla vazgeçmeyin!)”⁸² “Alim sabah kalkar ve ilmini artırmak için çabalar. Zâhid ise zühdünü artırma derdindedir. Ama Ebu’l-Hasan ise bir (insan) kardeşinin gönlüne yücelik (gerçek İslâm’ı) ulaştırma (Allah’ı doğru tanıtmak, İslâmî değerleri doğru temsil etme) derdindedir.”⁸³ “(Gerçek) âşıklar kimseye yük olmayanlardır. Kalbi Allah aşkı yapan diğerlerinin (dünyadaki başka insanların) de kalbini bu aşkla tutuşturanlardır.”⁸⁴

el-Harakānî’nin bu sözlerinden anlaşılacağı üzere onun dünyadaki en önemli hedefi, Hz. Muhammed ve seçkin sahâbenin yaptığı gibi İslâm’ı tebliğ ve temsilidir.⁸⁵ O, bu görevinin farkında olmuş, kâmil insan olmayı hedeflemiş ve hayatı boyunca söz konusu vazifeyi yapacak model insanlar yetiştirmeye kendini adanmıştır.

SONUÇ

Bu tebliğde ulaşılan sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

Anadolu’nun manevî mimarlarından Şeyh Ebu’l-Hasan el-Harakānî, büyük bir Türk-İslam âlim ve mutasavvıfıdır. Onu manevî anlamda besleyen, yönlendiren ve kılavuzluk eden Kur’ân-ı Kerîm ve sahîh sünnetin ilkeleridir. O, civanmertlerini yetiştirirken Hz. Peygamber’i kendine model almış, hocalarından öğrendiklerini talebelerine aktarmıştır.

⁷⁸ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 635.

⁷⁹ Bir eğitim kurumu suffe hakkında bilgi için bkz. Baktır, Mustafa, “Suffe”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 469-470.

⁸⁰ el-Harakānî’nin eğitim anlayışıyla ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, Ahmet Emin, “Tasavvufî Düşüncede İnsan Yetiştirme Yöntemleri -Ebu’l-Hasan el-Harakānî Örneği-”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, 2014/2, s. 11-42.

⁸¹ el-Harakānî’nin sosyal sorumlulukları yerine getirme tavsiyesiyle ilgili şu çalışmaya bakılabilir: Seyhan, “Ebu’l-Hasan el-Harakānî’nin Nefsi Tezkiye Metodu”, s. 1350-1355.

⁸² Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 603.

⁸³ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, s. 611, 632.

⁸⁴ el-Harakānî, *Nûru’l-Ulûm*, Haz.: Çiftçi, s. 225.

⁸⁵ el-Mâide, 5/67, 92, 99; en-Nahl, 16/35, 82; en-Nûr, 24/54; el-Ankebût, 29/18; Yâsin, 36/17; et-Tegâbûn, 64/12.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

el-Harakâni'ye göre model insan, Yüce Allah'ı gönülden sever, sevgisinde samimi olduğunu ispat eder, bu sevgiyi derinleştirmek için çaba sarf eder ve Yüce Allah'a kulluk bilincinde derinleşir.

Model insan, sadece Yüce Allah'ın rızasını önceler, O'nu zikreder, O'nu tefekkür eder, O'na dua eder, O'na şükreder, O'na saygısızlık yapmaktan hayâ eder. O'ndan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilir, O'nun karşısında aczini ve fakrını itiraf eder, günahlarına/ hatalarına pişman olup tövbe eder ve fenâ makamına erişmek için nefsiyle mücâhedeye devam eder.

Model insan, baktığı her yerde Allah'ın varlığının ve birliğinin izlerini/ işaretlerini görür, O'nu hakkıyla takdir etmeye ve kulluğu eksiksiz yapmaya çalışır, kusurlu ibadetlerine güvenmez, dünyaya ve içindekilere değer vermez, insanların takdirini ve alkışını önemsemez.

Model insan, çalışkan, güvenilir, doğru, dürüst, mert, kahraman, fedakâr, cömert ve hoşgörülüdür. Kötülüğe iyilikle mukabele eder, ehliyet ve liyakate önem verir, din kardeşlik bağlarını kuvvetlendirir, yardımlaşmayı ve dayanışmayı asla ihmal etmez.

Model insan, müslümanların sorunlarıyla ilgilenir, toplumsal hayattan kopmaz, bir köşeye çekilip sırf nafîle ibadetlerle meşgul olmaz, mahlûkata şefkatle muamele eder, sadece mü'minlerin değil tüm insanlığın iyiliğini, mutluluğunu, huzurunu, barışını ve güvenliğini ister ve bunun için çalışır.

Model insan, İslâm'ı tebliğ, temsil ve Allah yolunda cihat ruhu/ şuuru ile hareket eder, yüksek hedeflere odaklanır, gerektiğinde bu amaçlar uğruna canını ortaya koymaktan çekinmez, şeytanı ve taraftarlarını etkisiz hâle getirmek için gece gündüz çalışır, şeytanlaşmış insanların sapkın görüş ve düşüncelerinden etkilenmez, her zaman kararlı, vakur ve ilkeli bir duruş/ tavır sergiler.

KAYNAKÇA

Attâr, Feridüddîn, *Evlîya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kocabalı Yay., İstanbul 2007.

Baktır, Mustafa, "Suffe", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 469-470.

Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds*, (Nşr.: Mehdi-yi Tevhîdi Pür), İntişârât-i Kitâbfurûşî-yi Mahmûdî, Tahran 1336.

Çelik, İsa, "Tasavvufî Düşünce Tarihinde Ebu'l-Hasan el-Harakâni", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 1, (ss. 75-89).

Çiftçi, Hasan, "Şeyh Harakâni İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki", *Şarkiyât Araştırmaları Dergisi*, 2003, C. 3, Sayı: 11, (ss. 22-40).

---, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakâni", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (Mevlânâ Özel Sayısı), Ankara 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, (ss. 565-590).

---, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakâni*, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) *Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı* (Çeviri-Açıklama-Metin), Şehit Ebu'l-Hasan Harakâni Derneği Yay., Ankara 2004.

Durmuş, Mitat, "Çağımızın Çıkmazını Sağaltıma Taşayacak Bir Söylem Kaynağı Olarak Ebü'l Hasan Harakâni'nin İnsanı ve Felsefi Dili", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2017, C. 4, Ek Sayı: 1, (ss. 51-64).

Ebu'l-Hasan Harakâni, *Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı*, (Çeviri-Açıklama-Metin), Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakâni Derneği Yay., Ankara 2004.

---, *Nûru'l-'Ulûm*, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara 1997.

Kara, Mustafa, "Fenâ", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 334.

Kartal, Alparslan, "Ebu'l Hasan Harakâni'nin Peygamber Tasavvuru", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, 2015, Sayı: 15, (ss. 161-175).

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Koçyiğit, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakâni Hazretlerinin Bazı Âyet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Harakâni Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kalkan Matbaacılık, Kars 2012, (ss. 331-349).

Maral, Cüneyt, "Ebu'l-Hasan Harakâni ve Mevlânâ'nın Bazı İşâri Tefsir Örneklerinin Mukayesesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2017, C. 4, Ek Sayı: 1, (ss. 208-225).

Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Dualarında Üzerinde Durduğu Ana Temalar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2015, Sayı: 3, (ss. 88-109).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Düşünce Dünyasında Allah Sevgisi", *JASSS, International Journal of Social Science*, Adıyaman 2016, Spring I, Number: 43, (p. 71-89).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Emr-i bi'l- Ma'ruf ve Nehy-i 'ani'l-Münker Anlayışı", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 10/6 Spring 2015, (p. 815-832).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Öğretisini Takip Edenlere Yaptığı Özel Dualar Üzerine Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Yıl, 2014, C. 1, Sayı: 2, (ss. 35-68).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'ye Göre Hakikî Âşıkların Temel Özellikleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart/ 2016, Yıl, 3, Sayı: 5, (ss. 20-49).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı", *Kafkas Üniversitesi Harakani Dergisi*, Kars 2014, C. 1, Sayı: 1, (ss. 1-32).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Nefsi Tezkiye Metodu", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Turkey, Volume 9/2 Winter 2014, (p. 1335-1359).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet ve Hoşgörü Anlayışı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2014, Sayı: 2, (ss. 81-116).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Sünnet Anlayışı", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak-Haziran 2014/1, (ss. 101-126).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Sünnete Bağlılığı ve Hadis Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, October 2013, Volume 6 Issue 8, (p. 551-588).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2014, Sayı: 1, (ss. 135-168).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin Tefekkür Anlayışı", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Turkey, Volume 8/8 Summer 2013, (p. 2053-2071).

---, "Ebu'l-Hasan el-Harakâni'nin İlim Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).

---, "Tasavvufî Düşüncede İnsan Yetiştirme Yöntemleri -Ebu'l-Hasan el-Harakâni Örneği-", *Hikmet Yurdu*, Malatya Yıl: 7, C: 7, Sayı: 14, Temmuz-Aralık 2014/2, (ss. 11-42).

Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-sahih*, (I-V), Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Uludağ, Süleyman, "Harakâni", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 93-94.

Yazoğlu, Ruhattin, "Ebu'l-Hasan Harakâni'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kars 2014, Sayı: 1, (ss. 1-10).